

Janusz Gołota

Echa sporu milenijnego na łamach "Trybuny Mazowieckiej" i "Gościa Niedzielnego" (1966 rok)

Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego 29, 183-195

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ECHA SPORU MILENIJNEGO NA ŁAMACH „TRYBUNY MAZOWIECKIEJ” I „GOŚCIA NIEDZIELNEGO” (1966 ROK)

ECHOES OF THE MILLENNIUM DISPUTE IN THE PAGES OF ‘TRYBUNA MAZOWIECKA’ AND ‘GOŚĆ NIEDZIELNY’ (1966)

Już samo nazewnictwo Jubileuszu obchodzonego w 1966 roku wskazywało na alternatywne idee przewodnie, cele i formy uroczystości. Ogłoszone przez Kościół katolicki Milenium Chrztu Polski w założeniu miało zostać skontrolowane przez partyjno-rządowe Tysiąclecie Państwa Polskiego.

Celem niniejszego artykułu jest odniesienie się do obchodów milenijnych w Polsce w 1966 roku, poprzez przybliżenie najważniejszych faktów, zarysowanie istoty dyskrepancji obchodów. Ponadto – co istotne – ma być zachętą do podjęcia badań historycznych, kulturowych na przeszłością regionu, dla których obchody 1050. rocznicy Chrztu Polski byłyby początkiem bardziej systematycznych badań. Artykuł ma też za zadanie wskazać prasę jako źródło informacji o przeszłości. W prasie bowiem opisane jest wiele jednostkowych wydarzeń, o których trudno dowiedzieć się z opracowań syntetycznych. Przytacza nazwiska, obrazuje metody, jakimi posługiwała się władza w manipulowaniu społeczeństwem, chociażby w doborze informacji. W tej chwili literatura dotycząca obchodów w 1966 roku jest bogata zarówno w odniesieniu do działań Kościoła, jak i Państwa¹. Prasa, źródła drukowane, opracowania są też rejestrem dokonań w 1966 roku, jak i w przygotowaniach do Jubileuszu. Do opracowań zostały zaliczone materiały zgromadzone w Archiwum Akt Nowych², źródła drukowane oraz oczywiście prasa. Ponieważ artykuł dotyczy głównie Mazowsza, posłużono się najdostępniejszym dziennikiem, czyli „Trybuną Mazowiecką” – organem KW PZPR. Polityka prasowa prowadzona przez władze wobec prasy kościelnej eliminowała wydawnictwa regionalne. Do najpoczytniejszych

---

* Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Ostrołęckie Towarzystwo Naukowe im. Adama Chętnika w Ostrołęce.

¹ *Milenium czy Tysiąclecie*, pod red. B. Noszczaka, Warszawa 2006; A. Dudek, *Państwo i Kościół w Polsce 1945–1970*, Warszawa 1995; *Milenium Polskie. Walka o rząd dusz*, red. C. Wilanowski, Warszawa 2002; *Obchody milenijne 1966 w świetle dokumentów Ministerstwa Spraw Wewnętrznych*, Warszawa 1998; J. Pawłowicz, *Płockie Milenium. Uroczystości milenijne w diecezji płockiej w tajnych dokumentach Służby Bezpieczeństwa*, Toruń 2006; *Sprawozdanie z działalności Komisji Obchodów Tysiąclecia*, w: *Warszawski Wojewódzki Komitet Frontu Jedności Narodu. Bilans obchodów Tysiąclecia Państwa Polskiego na Mazowszu*, Plenarna sesja Wojewódzkiego Komitetu Frontu Jedności Narodu, Warszawa 1967.

² AAN, Biuro Ogólnopolskiego Komitetu Frontu Narodowego w Warszawie, sygn. 183, Komitet Obchodów Tysiąclecia Państwa Polskiego, t. 870–876; Społeczny Fundusz Budowy Szkół, sygn. 1070, t. 17.

zaliczał się wydawany w Katowicach „Gość Niedzielny”, który docierał na Mazowsze. Omawiane pisma nie informowały zgodnie o uroczystościach konkurencyjnych.

Artykuł nie jest więc literalnym opisem faktów i zjawisk, ale zasygnalizowaniem problematyki i jej interpretacją na łamach wskazanych pism. Wydarzenia realne zostały tylko opisane jako tło wizerunku medialnego. W analizie prasy nie mniej ważne, jak wyartykułowanie faktów opisanych, jest dostrzeżenie wydarzeń pominiętych przez redakcję pism. Oczywiście, trzeba sobie zdawać sprawę z dysproporcji liczby materiałów wynikającej z porównywania dziennika i tygodnika. Do analizy zostały wybrane tylko numery, które ukazały się w 1966 roku, roku, w którym skumulowały się najważniejsze zjawiska i fakty dotyczące obchodów oraz nastąpiło zaognienie konfliktu Państwo–Kościół, po liście biskupów polskich do Episkopatu Niemiec z 18 listopada 1966 roku.

Kilka faktów na wprowadzenie

3 maja 1957 roku prymas Stefan Wyszyński odprawił mszę św. na Jasnej Górze, zapowiadając Wielką Nowennę Narodu przed Tysiącleciem Chrztu Polski, która miała trwać do 1966 roku. Państwowe obchody Tysiąclecia Państwa Polskiego, jako konkurencyjne do Milenium Chrztu Polski, Sejm PRL proklamował w lutym 1958³ roku. Faktycznie zainicjowane zostały w 1960 roku w Nowy Rok. „Gość Niedzielny” w pierwszym numerze (bez daty) zasygnalizował je reprodukcją ryciny Mieszka z podpisem: „1000 lat chrześcijaństwa w Polsce”.

3 stycznia „Trybuna Mazowiecka” zamieściła orędzie noworoczne Przewodniczącego Rady Państwa – Edwarda Ochaba, który zapowiadał rok jubileuszowy: „będziemy z dumą sumować tysiącletni dorobek naszych dziejów, ukoronowany powrotem naszym nad Odrę i Bałtyk, dorobek uwieczniony wprowadzeniem na ziemi polskiej ustroju sprawiedliwości społecznej, który zlikwidował wyzysk kapitalistyczny oraz zespolił najszerze masy jednością interesów narodowych i dążeń socjalistycznych”.⁴

W numerze 11 „Gościa Niedzielnego” znajduje się informacja, że papież w liście do biskupów polskich, z 17 grudnia 1965 roku, ogłosił rok 1966 jako jubileuszowy dla Polaków⁵, zapowiadając jednocześnie mszę w intencji narodu polskiego: w święto Wielkiejnocy, w Bazylice Grobu Pańskiego w Jerozolimie, 3 maja w Bazylice Zwiastowania w Nazarecie, 15 sierpnia w Bazylice Narodzenia w Betlejem.

Pierwsze starcie

Pierwsza batalia – wszak adekwatnego słowa należy użyć – państwowo-kościelna odbyła się w Gnieźnie. 14 kwietnia zapoczątkowano główne obchody

³ Uchwała Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 25 lutego 1958 r. w sprawie obchodów Tysiąclecia Państwa Polskiego, „Monitor Polski” 1958, nr 16, poz. 98.

⁴ Orędzie noworoczne Przewodniczącego Rady Państwa PRL Edwarda Ochaba, „Trybuna Mazowiecka” (dalej: TM) 3 I 1966, nr 2, s. 1.

⁵ Rok jubileuszowy dla Polaków, „Gość Niedzielny” (dalej: GN) 13 III 1966, nr 11, s. 2.

Milenium Chrztu Polski. W Gnieźnie fotel papieski pozostał pusty, E. Ochab nie zezwolił na przyjazd do Polski papieża Pawła VI, 7 stycznia, motywując decyzję wysłaniem orędzia „w tajemnicy przed rządem polskim”. O północy z 16/17 kwietnia mszę pontyfikalną w poznańskiej kolegiacie odprawił arcybiskup Karol Wojtyła.

„Gość Niedzielny” zwrócił się z życzeniami milenijnymi o charakterze religijnym, skierowanymi do grup społecznych, lecz trudno doszukać się w nich jakiegokolwiek podtekstu politycznego. „Abyśmy tak szczęśliwi w Bogu i przez Boga my i nasi przodkowie dziękowali za te dary Bogu Ojcu i Synowi i Duchowi Świętemu i czcili Boga i kochali na co dzień jako wierne dzieci, a po śmierci oglądali Go »twarzą w twarz«.”⁶ Życzenia napisał ówczesny wikariusz parafii Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny w Orzeszu. W następnym wydaniu ks. Józef Gawor wskazywał wzorce do naśladowania⁷. Natomiast Jan Rogowski, pisząc o historii Gniezna, tylko w zakończeniu nawiązał do uroczystości religijnych: „Myśl nasza zwraca się dziś ku Gnieznu i ku Katedrze Gnieźnieńskiej. Wielkie wspiane uroczystości Tysiąclecia chrztu odbywają się w Częstochowie i w Gnieźnie. Cała Polska skłania się z czcią przed srebrną trumną św. Wojciecha w Gnieźnie”. W następnym numerze został zamieszczony telegram papieża Pawła VI do prymasa Polski, w którym zapewniał o obecności duchem i życzył, by uroczystości milenijne przyniosły „wzrost pobożności chrześcijańskiej, zgody braterskiej i prawdziwego dobrobytu.”⁸

W ramach konkurencyjnych obchodów Tysiąclecia Państwa Polskiego 16 kwietnia zorganizowano w Gnieźnie manifestację z udziałem Mariana Spychalskiego, nawiązując do 21. rocznicy forsowania Odry i Nysy przez 1 i 2 Armię WP. „Trybuna Mazowiecka” zamieściła stosowne informacje. „Gniezno – pierwsza historyczna stolica Polski – przygotowana jest na powitanie wielotysięcznej rzeszy gości z całego kraju. Ulice i gmachy przystrojone są flagami, godłami państwowymi, portretami przywódców partii i rządu oraz postaciami wybitnych Wielkopolan.”⁹ Kolejny numer „Trybuny” jeszcze bardziej entuzjastycznie witał następne obchody rocznicowe w Wielkopolsce, informując o uroczystościach w Poznaniu i Gnieźnie, cała pierwsza strona została zagospodarowana apelami, przemówieniami¹⁰. W kolejnych numerach dziennika informowano o spotkaniach z załogami zakładów pracy¹¹.

⁶ Ks. L. Pawelczyk, *Życzenia milenijne*, GN 24 IV 1966, nr 17, s. 1.

⁷ Ks. J. Gawor, *Nasze zadania* GN 1 V 1966, nr 18, s. 1, 4, 5.

⁸ *Milenijny telegram Ojca Św. Pawła VI*, GN 8 V 1966, nr 19, s. 2.

⁹ *Dzisiaj rozpoczynają się uroczystości Tysiąclecia. Wielkopolska przed obchodami w Gnieźnie i w Poznaniu. W Chełmie Lubelskim i Bogatyni start sztafet Tysiąclecia*, TM 17 IV 1966, nr 16, s. 1.

¹⁰ *Inauguracja tegorocznych obchodów Tysiąclecia Państwa Polskiego. Wielkie uroczystości w Gnieźnie i Poznaniu. Przemówienie Władysława Gomułki. Ogłoszenie aktu fundacji pomnika pierwszych królów polskich. Ziemia Wielkopolska odznaczona Orderem Budowniczych Polski Ludowej: Apel uczestników uroczystego wiecu zorganizowanego w Poznaniu dla uczczenia Tysiąclecia Państwa Polskiego w dniu 17 IV 1966. Do robotników i chłopów, twórców i naukowców inżynierów i techników, pracowników kultury i oświaty, do żołnierzy Ludowego Wojska Polskiego, do wszystkich mieszkańców ziem wielkopolskiej. Przemówienie Wł. Gomułki w Poznaniu i M. Spychalskiego w Gnieźnie*, TM 18 IV 1966, nr 91, s. 1, 2, 3.

¹¹ *Wiec załogi „Cegielskiego” z udziałem M. Spychalskiego*, TM 19 IV 1966, nr 92, s. 2.

Konkurencją dla trwających nabożeństw w każdej parafii, modlitw w kółkach różańcowych miały być organizowane imprezy świeckie. O ile „Gość” nawoływał do modlitw, to „Trybuna” w pełnej ekspresji opisywała wydarzenia. W kolejnych numery gazety informowano np. o „Sztafecie Tysiąclecia”. Czterema szlakami podążały sztafety niosąc księgę zawierającą tekst „uroczystego apelu”. Za cel postawiono uczczenie Tysiąclecia Państwa Polskiego i 21. rocznicę zwycięstwa nad hitleryzmem. W miejscach etapowych organizowano uroczyste festyny, zawody¹². Sztafety zakończyły bieg w Dniu Zwycięstwa¹³. Pożądana była każda impreza, która odciągała od uroczystości religijnych, np. epatowano informacjami o niezwykle popularnym wtedy Wyścigu Pokoju¹⁴.

Starcie majowo-czerwcowe

1 maja „Trybuna” relacjonowała bez akcentów obchody Tysiąclecia, eksponując socjalistyczny charakter święta. Zwraca natomiast przemówienie Gomułki, który powiedział: „ta wielka rocznica łączy się ściśle z Tysiącleciem wkroczenia chrześcijaństwa na ziemię polskie”. Zdaniem mówcy sukcesem były szkoły – „Pomniki Tysiąclecia”. Gomułka utożsamiał interesy narodu z socjalizmem. „W naszych czasach Polska i socjalizm stały się nierozdzielne. I tych wartości będziemy bronić przeciw wszelkim próbom ich podważenia przez wsteczników i wrogów socjalizmu”.¹⁵

Natomiast kościelne uroczystości centralne – „Nabożeństwo Tysiąclecia” – odbyły się na Jasnej Górze 3 maja. Papieża Pawła VI, któremu władze odmówiły zaproszenia do Polski, reprezentował prymas Stefan Wyszyński jako honorowy legat papieski. Obraz Czarnej Madonny udekorowano Koroną Tysiąclecia oraz odczytano Akt Oddania Polski w Macierzyńską Niewolę Maryi – Matce Kościoła. „... Bogurodzico Dziewico, Matko Kościoła, Królowo Polski i Pani nasza Jasnogórska, dana nam jako Pomoc ku obronie Narodu polskiego. W obliczu Boga w Trójcy Świętej Jedyne, w głębokim zjednoczeniu z Głową Kościoła rzymskokatolickiego, Ojcem Świętym Pawłem VI, my, Prymas i Biskupi polscy, zebrani u stóp Twojego Jasnogórskiego Tronu, otoczeni przedstawicielami całego wierzącego

¹² *Sztafety Tysiąclecia zbliżają się do Granic Mazowsza*, TM 18 IV 1966, nr 91, s. 1; TM 19 IV 1966, nr 92, s. 1; *Mazowsze gorąco wita Sztafetę Tysiąclecia. Dęblin przeżył niezapomniane chwile*, TM 20 IV 1966, nr 93, s. 1; *Gorąco witamy Sztafety Tysiąclecia. Uroczyste pożegnanie w Dęblinie. Manifestacja Antywojenna w Studziankach*, TM 21 IV 1966, nr 94, s. 1; *Gorąco witamy Sztafety Tysiąclecia. Cenne zobowiązania, entuzjastyczne powitania w Warce i Górze Kalwarii*, TM 22 IV 1966, nr 95, s. 1; *Gorąco witamy Sztafety Tysiąclecia. Wielkie uroczystości w Grójcu, Mińsku i Ostrołęce. Wielomilionowe zobowiązania społeczeństwa*, TM 23–24 IV 1966, nr 96, s. 1; *Wielkie manifestacje w mazowieckich miastach, Gorąco witamy Sztafety Tysiąclecia*, TM 25 IV 1966, nr 97, s. 1; *Gorąco witamy sztafetę Tysiąclecia w Tysiącletnim Płocku*, TM 28 IV 1966, nr 100, s. 1.

¹³ *Irzy Sztafety na mecie*, TM, 9 V 1966, nr 109, s. 1.

¹⁴ Np. *Polski etap w Wyścigu Pokoju 1. Kudra, 3. Polewiak*, TM 13 V 1966, nr 113, s. 1; *Drużyna ZSRR i Francuz Guyot zwycięzcami XIX Wyścigu Pokoju, Jan Magiera pierwszy na mecie w Berlinie*, TM 26 V 1966, nr 124, s. 1.

¹⁵ *Cała Polska uczciła święto 1-go maja. Centralna manifestacja w Warszawie. Przemówienie tow. Wł. Gomułki*, TM 2 V 1966, nr 103, s. 1–2.

Narodu – duchowieństwa i Ludu Bożego z diecezji i parafii, w łączności z Polonią światową, oddajemy dziś ufny sercem w Twą wieczystą, macierzyńską niewolę miłości wszystkie dzieci Boże ochrzczonego Narodu i wszystko, co Polskę stanowi, za wolność Kościoła w świecie i w Ojczyźnie naszej, ku rozszerzaniu się Królestwa Chrystusowego na ziemi. Oddajemy więc Tobie w niewolę miłości całą Polskę, umiłowaną Ojczyznę naszą, cały Naród polski, żyjący w kraju i poza jego granicami.” Następnie śluby złożyła cała wierząca Polska, w trakcie odbywanych w tym samym dniu nabożeństw w parafiach.

Konkurencyjną ceremonią państwową była Manifestacja Tysiąclecia w Warszawie i Katowicach, nawiązująca do 45. rocznicy III powstania śląskiego. Relacjonowała oczywiście „Trybuna Mazowiecka”. Uroczystości składały się z dwóch części. W Warszawie delegacje kombatantów z kraju i z zagranicy przekazały delegacji z województwa katowickiego urny z ziemią pobraną na polach bitew: Lenino, Monte Cassino, Arnheim, Falaise, Mielnika, Budziszyna i Berlina oraz miejsc walk frontowych i partyzanckich w Polsce, celem złożenia ich pod Pomnikiem Powstańców Śląskich¹⁶. Następnego dnia relacjonowano uroczystości w Katowicach, gdzie „Cała Polska złożyła hołd bohaterom powstań śląskich”¹⁷. W Katowicach niejako konkurencyjnie ślubowano: „Uczestnicy manifestacji ślubują oddać wszystkie siły wielkiej sprawie socjalizmu. Ślubują na pamięć i chwałę żołnierzy polskich i radzieckich – wyzwolicieli naszego kraju [wymieniono pola bitew na wschodzie i zachodzie – przyp. J. G.] na 1000 lat naszej historii pisanych walką o społeczną i narodową wolność, a w ludowym dwudziestoleciu rytmem twórczej pracy wyzwolonego narodu na wielkie dzieło naszych rąk, serc i umysłów, na kraj dźwignięty z ruin i zgłiszcz, na rewolucyjne sztandary okrytej chwałą Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, kierującej wysiłkami zjednoczonego narodu, na wielkie nasze ludowe dwudziestolecie [...] ślubujemy tobie – Matko Ojczyzno nasza – Polska Rzeczypospolita Ludowa.” Oczywiście, „Tysiące młodzieży ze wzruszeniem i głęboką żarliwością powtarzało słowa „Ślubujemy Tobie Polsko”¹⁸.

Wymienione spektakularne wydarzenia nasiliły obopólne działania. Na kanwie audjencji ogólnej Pawła VI, z 13 maja, na pierwszej stronie ozdobionej milenijnie, autor z „Gościa Niedzielnego” pisał m.in.: „Chrześcijaninem jest ten, kto jest ochrzczony. Chrześcijanin jest to człowiek, który stał się uczestnikiem życia samego Chrystusa”¹⁹. W maju i czerwcu trwały uroczystości religijne. W kraju – mimo utrudnień stosowanych przez milicję – odbywała się peregrynacja kopii obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej²⁰. W parafiach odbywały się uroczystości, przy figurkach nabożeństwa majowe i czerwcowe. W czerwcu doszło do otwartego konfliktu. „Aresztowanie obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej” oraz zamieszki w Warszawie 24 czerwca, gdy grupy aktywistów obrzuciły wyzwickami prymasa

¹⁶ *Podniosła uroczystość w Warszawie. Ziemia z pól bitewnych żołnierzy polskich przekazana pod Pomnik Powstańców Śląskich*, TM 3 V 1966, nr 104, s. 1.

¹⁷ *Potężna manifestacja Tysiąclecia w Katowicach. Cała Polska składa hołd bohaterom powstań śląskich* TM 4 V 1966, nr 105, s. 1.

¹⁸ *Potężna manifestacja...*, ibidem, s. 2.

¹⁹ *Zmartwychwstanie i Chrzest*, GN 22 V 1966, nr 21, s. 1.

²⁰ A. L. Sowa, *Historia polityczna Polski 1944–1991*, Kraków 2011, s. 321.

i biskupów oraz 26 czerwca, gdy milicja próbowała nie dopuścić wiernych na Krakowskie Przedmieście. Przedmiotowe pisma nie zarejestrowały tych wydarzeń: „Gość Niedzielny” z obawy przed konfiskatą, natomiast prasa partyjna otrzymała dyspozycje nieeskalowania antagonizmów.

Z uroczystościami kościelnymi konkurowały natomiast imprezy państwowe²¹, rajdy, zawody sportowe, imprezy kulturalne, pikniki, wiece i różnorodne akcje i czyny społeczne²². Upowszechniano akcję: „Dni oświaty książki i prasy”, o których „Trybuna” informowała ochoczo²³, świąteczne dni poszczególnych miast mazowieckich: Przasnysza, Żyrardowa, Nasielska, Otwocka. Na wielu z tych imprez obecność była obowiązkowa. Część z nich nakładała się terminowo z wcześniej zaplanowanymi obchodami religijnymi. Ogólnie, informacje w TM były radosne. Informowano, że odbywają się imprezy kulturalne, miasta obchodzą swoje jubileusze, grupy zawodowe święta branżowe²⁴, wprowadza się inwestycje, np. ostrołęcką celulozę, uzdatnia się wodę, drogi stają się bezpieczniejsze, powstają nowoczesne centra Warszawy, truskawki są tanie, gminne spółdzielnie uzupełniają sklepowe półki i przygotowują magazyny, odbywają się rewie młodości i siły, nawet deszcz ratuje uprawy, rolnicy mobilizują się do żniw, plany skupu są przekraczane, do sklepów trafiają tylko dobre towary, młodzież ZMS organizuje akcję letnią, rośnie eksport, rok jest pomyślny dla rolnictwa, rozwijają się poszczególne miasta, dla remontów szkół jest zielone światło, przemysł się modernizuje (cenny asfalt z radzieckiej ropy), puławskie Azoty produkują, deglomercja służy rozwojowi województwa etc, etc. Lata PRL przedstawiano jako ukoronowanie tysiącletnich dziejów Polski²⁵. Ulice, place, drogi, dzielnice otrzymywały imię Tysiąclecia. Posadzono 800 tys. drzew i 1255 tys. krzewów, wartość prac społecznych szacowano na 1963,5 mln zł, zbudowano 1792 km dróg o nawierzchni twardej, ulepszono 1998 km dróg gruntowych²⁶. Ludność protestowała, ale tylko przeciwko imperialistom amerykańskim w Wietnamie.

Apogeum uroczystości

Kulminacyjny punkt obchodów Tysiąclecia Państwa Polskiego stanowiła Defilada Tysiąclecia, zaplanowana na 22 lipca 1966 roku z motywacją istic „milenijną”: 14. rocznica ogłoszenia konstytucji PRL oraz 22. rocznica Manifestu PKWN.

²¹ A. Dybkowska, J. Żaryn, M. Żaryn, *Polskie dzieje od czasów najdawniejszych do współczesności*, Warszawa 1994, s. 327–328; W. Roszkowski, *Historia Polski 1914–2001*, Warszawa 2002, s. 278–280.

²² *Na cześć Tysiąclecia i 1 Maja, Czyn handlowców, W mazowieckich POM praca za 1 mln złotych*, TM 20 IV 1966, nr 93, s. 1, 3.

²³ Np. *Dni Oświaty, Książki i Prasy nabierają rozmachu*, TM 7–8 V 1966, nr 108, s. 1; *Spotkania z literatami, Konkursy, wystawy na Dniach Oświaty Książki i Prasy*, TM 13 V 1966, nr 103, s. 1; *Dni bogate w imprezy*, TM 21–22 V 1966, nr 120, s. 1; *Bogaty program Mazowieckiej Wiosny Kulturalnej. Konferencja prasowa w Płocku*, TM 21–22 V 1966, nr 120, s. 1.

²⁴ Np. *Miła uroczystość kolporterów prasy*, TM 26 V 1966, nr 15, s. 1.

²⁵ *Polska Ludowa ukoronowaniem tysiącletnich dziejów Polski, Uroczysta Sesja WK FJN i WRN w Ciechanowie. Przemówienie R. Strzeleckiego, Referat J. Pińkowskiego*, TM 21 VII 1966, nr 172.

²⁶ *Sprawozdanie z działalności Komisji Obchodów Tysiąclecia ...*, op. cit., s. 39–50.

„Trybuna Mazowiecka” zamieściła w tym dniu uchwałę Sejmu z 21 lipca 1966 roku: „Sejm Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej wyraża przekonanie, że obchody 1000-lecia państwowości polskiej jeszcze mocniej zespolą całe społeczeństwo polskie we Froncie Jedności Narodu, w pracy dla dobra i rozkwitu kraju w imię urzeczywistnienia ideałów socjalizmu, pokoju i braterstwa narodów.” Ponadto, gazeta zamieściła rozkaz ministra obrony narodowej o oddaniu salutu honorowego 24 salw artyleryjskich w Warszawie i po 12 salw w pierwszych siedzibach władzy ludowej: w Chełmie i Lublinie, w dawnych stolicach Polski: Gnieźnie, Poznaniu, Krakowie, w stolicach wszystkich województw oraz Gdyni – siedzibie Dowództwa Marynarki Wojennej. Zamieszczono też przemówienie Władysława Gomułki, a na pierwszej stronie artykuł I sekretarza Warszawskiego Komitetu Wojewódzkiego Mariana Jaworskiego, pod znamienym tytułem *Patriotyzm, znaczy socjalizm*²⁷. Następnego dnia „Trybuna” relacjonowała wielką defiladę wojskową, manifestację młodzieży i paradę sportową w Warszawie, przemówienie marszałka Polski Mariana Spychalskiego oraz uroczystości 22 lipca na Mazowszu. Na tej stronie rzucała się też w oczy informacja GUS o wykonaniu zadań NPG w pierwszym półroczu 1966 roku²⁸.

Kościół finalizował obchody 26 sierpnia 1966 roku w uroczystość Matki Boskiej Częstochowskiej, kiedy to prymas Wyszyński ogłosił na Jasnej Górze, że Śluby Narodu będą w kolejnych latach odnawiane tego właśnie dnia. Uroczystości kontynuowano w diecezjach, podobne w każdej katedrze: msze św., modlitwy, homilie, śpiewy, procesje, bicie dzwonów, adoracje, odczytanie we wszystkich parafiach listu pasterskiego biskupa ordynariusza.

Za przykład rywalizacji w miastach diecezjalnych niech posłuży Płock. Dla podniesienia rangi świeckich uroczystości gród został odznaczony Orderem Sztandaru Pracy I klasy²⁹. Stanowiły one podsumowanie Mazowieckiej Wiosny Kulturalnej. „...tylko dzięki zwycięstwu w naszej ojczyźnie ustroju sprawiedliwości społecznej i mądrym przewodom narodził się przez naszą partię w jego Twórczej pracy – przed Płockiem, jak nigdy dotąd w tysiącletniej historii, stworzone zostały wspaniałe perspektywy rozwoju.” Młodzież złożyła ślubowanie przed władzami ZMS, ZMW, ZHP: „Całą wiedzę Tobie Ojczyzno oddamy”³⁰.

Zasadniczy etap płockich konfrontacji, związany z reprezentatywnymi obchodami kościelnego Milenium w Płocku, nastąpił 12–13 listopada 1966 roku³¹. Władze państwowe zorganizowały wiele konkurencyjnych imprez: 12 listopada – przeglądy zespołów artystycznych, rozrywkowych i instrumentalnych, zorganizowane przez Zarząd Główny i Wojewódzki ZMS, które odbywały się w domach kultury i kinach, w sumie, w siedmiu obiektach, ponadto, bezpłatne wieczorki taneczne z programem artystycznym w Płockim Domu Kultury, Klubie „Marabut”,

²⁷ TM 22 VII 1966, nr 173, s. 1–3.

²⁸ *Defilada Tysiąclecia* TM 23–24 VII 1966, nr 174.

²⁹ *Mazowiecka wiosna kulturalna. Płock odznaczony Orderem Sztandaru Pracy I klasy, wielka manifestacja ludności. Przemówienie tow. Ryszarda Strzeleckiego*, TM 25 VI 1966, nr 156.

³⁰ *Ibidem*, s. 1–2.

³¹ *Władze komunistyczne wobec uroczystości milenium chrztu Polski w Płocku w 1966 r.*, „Notatki Płockie” 2013, nr 58/1, s. 34–39.

nocne seanse filmowe. Natomiast 13 listopada mecze piłki nożnej z udziałem Wisły Płock, Hutnika Warszawa, Gwardii Warszawa, Górnika Wałbrzych, a w Płockim Domu Kultury impreza „Mikrofon dla wszystkich”, seanse filmowe, spotkania z pisarzami i dziennikarzami, dwa przedstawienia w teatrze lalek, występ zawodowego zespołu estradowego, a wieczorem koncert galowy zespołów estradowych i solistów ZMS³². Płockie obchody zostały syntetycznie przedstawione w albumie IPN³³.

Po kulminacyjnych obchodach w Częstochowie, 26 sierpnia, i Defiladzie Tysiąclecia, z 22 lipca, w obu pismach akcenty jubileuszowe zostały wyciszone.

Przez cały rok „Trybuna Mazowiecka” promowała sztandarową akcją Jubileuszu – działalność Społecznego Funduszu Budowy Szkół i Internatów, którego celem była koordynacja działań na rzecz budowy tysiąca szkół na Tysiąclecie, w odzwie na apel W. Gomułki z 1958 roku (do 1966 r., funkcjonował Społeczny Fundusz Budowy Szkół)³⁴. Bardzo często zamieszczano informacje o wynikach zbiorów, chwając, piętnując, podpowiadając³⁵. W 1966 roku zebrano na ten cel 121 180 tys. zł, w tym dopłaty do alkoholu stanowiły 42 084 tys. zł³⁶.

Z jednostkowych opisów wydarzeń można wymienić jeszcze centralne dożynki Tysiąclecia w 1966 roku³⁷ i Kongres Kultury Polskiej 7–9 października 1966 roku³⁸. Szczegółowo opisane wydarzenia dotyczyły też Ostrołęki, np. „uroczyste przekazanie do eksploatacji fabryki celulozy w kombinacie papierniczym w Ostrołęce, co zamknie ważny etap industrializacji tego do niedawna najbardziej zaniedbanego rejonu województwa warszawskiego. Kurpie to dzisiaj duży ośrodek przemysłu papierniczego, spełniający ważną rolę w gospodarce naszego kraju”; uroczystości w kombinacie papierniczo-celulozowym³⁹.

³² Program Imprez w Płocku 12 i 13 XI 1966 roku. Sporządzony przez Naczelnika Wydziału Prewencji Ogólnej KW MO Warszawa pplk. Cz. Kołodziejczyka, AIPN, Departament IV, Wielka Nowenna. Materiały dotyczące przebiegu uroczystości Milenijnych. 1966. Diecezja Płocka. Plan działań SB i MO. Woj. Warszawskiego, kryptonim Narcyz 26, sygn. IPN BU 01283/433 mikrofilm, za: J. Pawłowicz, *Płockie Milenium...*, s. 224–225.

³³ *Milenium czy Tysiąclecie...*, ibidem, s. 214–235.

³⁴ J. Gołota, *Warszawskie Tysiąclatki*, w: *Między historią polityczną a historią społeczną*, red. J. Gołota, Pułtusk–Olsztyn–Ostrołęka–Warszawa 2014, s. 305–336.

³⁵ *Tu SFBSiI, Żenujące ostatnie miejsca*, TM 19 IV 1966, nr 92, s. 1; *Tu SFBSiI, Pułtusk na 102*, TM 12–13 XI 1966, nr 270; *107 Tysiąclatka*, „TM 26–27 VII 1966, nr 182; *Technikum Ekonomiczne w Ciechanowie, Już 66 mln zł na szkoły i internaty*, TM 9 XI 1966, nr 267, s. 1; *Płyną złotówki na szkoły i internaty*, TM 2 XII 1966, nr 287, s. 1–2; *Społeczne złotówki przekształcają się w nowe szkoły*, TM 16 XII 1966, nr 299, s. 1.

³⁶ *Sprawozdanie z działalności Komisji Obchodów Tysiąclecia...*, op. cit., s. 39–50.

³⁷ *Dożynki Tysiąclecia. Podsumowanie osiągnięć rolnictwa i wsi. Manifestacja jedności narodu*, TM 19 VII 1966, nr 170, s. 1.

³⁸ Wcześniej obchodzono 550-lecie bitwy pod Grunwaldem oraz 20-lecie bitwy pod Lenino, kolejne rocznice powołania manifestu PKWN, 130. rocznicę powstania listopadowego, 100. rocznicę powstania styczniowego, Rok Chopinowski.

³⁹ *W nowym rejonie przemysłowym. Jutro wielki dzień Ostrołęki*, TM 11 VII 1966, nr 163, s. 1 – *Wielki dzień Ostrołęki. Edward Ochab gościem Kurpiowszczyzny*, TM 13 XI 1966, nr 165, s. 1.

Publicystyka historyczna (przykłady)

Zbieżne działania prowadzono, nawiązując tekstami do historii Polski. Kilka przykładów. Zgodnie broniono praw polskich do ziem zwanych wtedy Odzyskanymi. „Gość Niedzielnny” powołał się na zdanie prof. W. M. Drzewienieckiego, wygłoszone w Instytucie Zachodnim: „6-milionowa Polonia w USA zdecydowanie opowiada się za tą granicą (...), Polonia przeciwdziała propagandzie zachodnioniemieckiej szerzonej w Stanach Zjednoczonych.”⁴⁰ Kierownictwo Episkopatu dążyło też do ustanowienia stałej administracji kościelnej na ziemiach zachodnich⁴¹, mimo oskarżeń o niechęć ze strony rządu. „Gość” zamieścił charakterystykę milenijnego tomu „Naszej Przeszłości”, poświęconego dwudziestolecu Kościoła na ziemiach zachodnich⁴². Jednorazowo tygodnik wskazał na niekorzystny wpływ napływu cudzoziemców, a zwłaszcza Niemców na Śląsk⁴³. Opisywano historię polskich miast⁴⁴, podobnie jak „Trybuna”⁴⁵ „Gość” przybliżył sylwetki królów polskich (Zygmunta Starego, Stanisława Leszczyńskiego, Zygmunta Augusta, Jana III Sobieskiego, Władysława Jagiełłę, Kazimierza Wielkiego, „Naczelnika Kościuszki”⁴⁶ W ciągu roku „Gość Niedzielnny” 6 razy ukazał się w świątecznej milenijnej szacie graficznej, historycznej oprawie graficznej przedstawiającej ryciny z polskimi osobami kanonizowanymi lub beatyfikowanymi⁴⁷.

Liczne teksty zamieszczała „Trybuna”. Święto Konstytucji powitała krótkim tekstem Bożeny Krzywobłockiej⁴⁸, zamieszczonym na stronie trzeciej, oraz życiorysami Stanisława Staszica i Hugona Kołłątaja, Juliana Ursyna Niemcewicza, Franciszka Salezego Jezierskiego, Jana Dekerta oraz informacją o otwarciu wystawy w 175. rocznicę Konstytucji 3 Maja⁴⁹. „Trybuna Mazowiecka” odnotowała rocznicę wybuchu powstania warszawskiego⁵⁰. Oba pisma nie zauważyły 11 Listopada. Oczywiście, wiele tekstów pojawiłoby się niezależnie od Jubileuszu.

Podsumowanie obchodów

21 listopada biskupi, zebrani w Warszawie na Konferencji Plenarnej Episkopatu Polski, podsumowali przebieg obchodów milenijnych w roku wielkiego

⁴⁰ *Polonia, Odra, Nysa i rewizjonizm*, GN 9 I 1966, nr 2, s. 1.

⁴¹ A. Dudek, *Komuniści i Kościół w Polsce 1945–1989*, Kraków 2003, s. 217.

⁴² GN 10 VII 1966, nr 28, s. 2.

⁴³ Ks. F. Maroń, *Tysiąclecie w Diecezji Katowickiej. Rozwój i rozzdźwięk*, GN 3 IV 1966, nr 14, s. 3.

⁴⁴ J. Rogowski, *Gniezno – Gród Tysiąclecia*, GN 1 V 1966, nr 18” s. 1.

⁴⁵ *Na szlaku Tysiąclecia. Gród nad Pilicą*, TM 16–17 IV 1966, nr 90, s. 3.

⁴⁶ W nr. 5 z 30 I, nr. 21 z 22 V, nr. 18 z 1 V, nr. 31 z 31 VII, nr. 33 z 14 VIII, nr. 33, nr. 45 z 6 XI; J. Drabina, *Nasi Królowie*, GN 1 V 1966, nr 18, s. 5; idem, *Najstarsze relikwie świętych w Polsce*, GN 17 VII 1966, nr 29, s. 1.

⁴⁷ GN 30 I 1966, nr 5, s. 2.

⁴⁸ B. Krzywobłocka, *W 175 rocznicę. Konstytucja 3 maja*, TM 3 V 1966, nr 104, s. 3, *Twórcy Konstytucji 3-go maja*, ibidem, s. 4.

⁴⁹ *Otwarcie wystawy w 175 rocznicę Konstytucji 3-go Maja. Inauguracja Dni Obchodów Książki i Prasy* TM 4 V 1966, nr 105, s. 1.

⁵⁰ *Wojna przeciwko miastu*, TM 24 XI 1966, nr 280, s. 1; ibidem, *Spoleczeństwo stolicy odda hołd pamięci bohaterskich powstańców*.

jubileuszu. Uroczyste zakończenie pierwszego Milenium miało miejsce 31 grudnia 1966 roku jednocześnie we wszystkich parafiach kraju. Odprawiono uroczyste nabożeństwa z wystawieniem Najświętszego Sakramentu i odśpiewaniem uroczystego *Te Deum laudamus*. O północy 1 stycznia 1967 roku zainaugurowano uroczyste Drugie Tysiąclecie chrześcijaństwa w Polsce. Kościół nadał obchodom charakter duszpastersko-religijny, utożsamiania chrześcijaństwa z narodem polskim, pogłębienia wiary katolickiej, upowszechniania założeń Soboru Watykańskiego, ukazania władzom siły Kościoła i przywiązania do niego wiernych.

Państwo też sumowało obchody. Działalność naukową podsumowano na „Sesji Tysiąclecia” zorganizowanej przez PAN i UJ na Wawelu, w listopadzie 1966 roku. Skromnie zaprezentowano ją w „Trybunie” dwiema krótkimi notatkami w dwóch kolejnych numerach, z podaniem obecnych gości i referentów⁵¹.

Podsumowanie obchodów państwowych nastąpiło na Plenum OK FJN, w styczniu 1967 roku⁵². Obrady transmitowane były przez Polskie Radio oraz Telewizję Polską. W. Gomułka w przemówieniu zajął się głównie listem biskupów polskich z 1965 roku, atakując Jerzego Turowicza, który wskazywał na orędzie biskupów polskich jako pozytywny krok ku pojednaniu. Zaatakował też zamieszkałego w Stanach Zjednoczonych profesora Oskara Haleckiego dyskredytującego osiągnięcia 10-lecia Polski Ludowej – „ujarzmionej przez ZSRR”, wskazującego na USA jako nadzieję na przyszłość Polski. Gomułka odniósł się krytycznie do chrześcijańskiej koncepcji obchodów Tysiąclecia autorstwa „reakcyjnej części kleru kierowanej przez prymasa Wyszyńskiego” – „dlatego właśnie odmówiliśmy kardynałowi Wyszyńskiemu paszportu, ażeby nie spotkał się ze swoim nauczycielem – prof. Haleckim, którego czytuje. Ażeby nie mógł przeciwstawiać 1000-lecia polskiego – 1000-leciu wkroczenia chrześcijaństwa na ziemię polskie.” W końcowym, marginalnym wątku, odniósł się do Tysiąclatek, też w aspekcie antykościelnym. „Obchodzimy 1000-lecie państwa polskiego wielkim dorobkiem władzy ludowej (...) darem w postaci zbudowania ponad 1000 szkół. Do tej akcji kościół się nie przyłączył – zajmował całkowicie bierne stanowisko. Gdyby czuł patriotyczny obowiązek, gdyby był związany z ustrojem, to by ten czyn poparł, kościół jednak tego nie uczynił⁵³.”

Przemawiający na plenum prof. Janusz Groszkowski za najważniejsze uznał deklaracje historyków polskich w sprawie badań naukowych, a zwłaszcza archeologicznych.

Generalnie, „Trybuna” pozytywnie oceniła dorobek obchodów na Mazowszu⁵⁴.

⁵¹ *Sesja Tysiąclecia na Wawelu. Przemówienie premiera J. Cyrankiewicza*, TM 24 XI 1966, nr 280, s. 1–2; *Sesja Tysiąclecia zakończyła obrady*, TM 25 XI 1966, nr 281, s. 1–2;

⁵² *Program tegorocznych obchodów Tysiąclecia omówi dziś Plenum OK FJN*, TM 14 I 1966, nr 11, s. 1.

⁵³ Przemówienie W. Gomułki wygłoszone na plenum OP FJN 14 stycznia 1966 r., TM 17 I 1966, nr 13, s. 3.

⁵⁴ *Dla uczczenia Tysiąclecia Państwa Polskiego. Imponujący bilans czynów społecznych*, TM 28 XII 1966, nr 308, s. 1; *Archeologowie odkrywają karty zamierzczej przeszłości*, TM 17 V 1966, nr 116, s. 1, ale też *Sesja naukowa poświęcona J. Marchlewskiemu*, ibidem; *Odznaka Tysiąclecia dla „Mazowsza”*, TM 3–4 IX 1966, nr 210, s. 1–2, *Cały naród swojej młodzieży. Program obchodów ostatniego roku Tysiąclecia*, TM 16 I 1966, nr 12, s. 3.

Kilka słów na zakończenie

Jak wynika z powyższego tekstu, inicjatywa obchodów milenijnych należała do Kościoła. Poczynania instytucji państwowych stanowiły tylko reperkusję; na pewno nastąpiła aktywizacja społeczeństwa zarówno w sensie religijnym, duchowym, jak i kulturowym, materialnym, poczucie siły wspólnoty. Być może to wtedy zaistniały przesłanki do roku 1968, tragicznego roku 1970 i powszechnego wzmocnienia poczucia podmiotowości obywatelskich. Wskazane wydarzenia to tylko przykłady obustronnej walki o rząd dusz, rozegranej przy okazji obchodów tysiąclecia Chrztu Polski. Upływający czas wskazał zwycięzców.

Niech ten przyczynek zachęci czytelników do podjęcia badań nad naszą polską, w tym regionalną, przeszłością.

Aneks

Osiągnięcia obchodów 1000-lecia za lata 1958–1966 wymienione w „Trybunie Mazowieckiej” i w „Sprawozdaniu Wojewódzkiej Komisji Obchodów Tysiąclecia” powołanej w 1958 roku pod przewodnictwem Marcina Kacprzaka⁵⁵ oraz podczas styczniowego plenum OK FJN.

Instytut Historii Kultury Materialnej PAN podjął inicjatywy naukowe, takie jak: opracowanie podręcznika historii i etnografii na przykładzie północno-wschodniego Mazowsza. Ponadto, opracowano monografie: polskiego późnego paleolitu, ze szczególnym uwzględnieniem cyklu mazowszańskiego, osadnictwa mezolitycznego w rejonie Bugu i Narwi, osadnictwa pierwotnego i wczesnośredniowiecznego na Mazowszu, słownika historycznego i geograficznego Mazowsza. Przygotowano materiały do wydawania ksiąg ziemskich warszawskich i księgi ławniczej płockiej z lat 1489–1518. Podjęto problemy przeobrażeń kultury ludowej Mazowsza i Podlasia, zagadnienia architektury kamiennej Płocka w XI w., kierunków rozwoju rzemiosła i przemysłu ludowego na Mazowszu, archeologicznych badań wykopaliskowych na terenie Płocka, badań nad ośrodkami kultu pogańskiego na podstawie wykopalisk płockich.

Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie podjęło badania na terenie następujących miejscowości: Rokitno–Błonie, pow. Grodzisk Maz. Gród Kasztelański z XII w., Kamionka Nadbużna, pow. Ostrów Maz. – osada z XII w., Sochaczew – osada z XIII w., Starogród, pow. Mińsk Mazowiecki, cmentarzysko z XII i XIII w., Pokrzywnica Wielka, pow. Mława – cmentarzysko z XI i XII wieku, Serock, pow. Nowy Dwór – gród z XII i XIII w., Grodzisk, pow. Węgrów – cmentarzysko z XIII i XIV w., Grzebsk, pow. Mława – cmentarzysko z XI i XII w. Ponadto, podjęto badania na terenie Płocka, Czerska, Zakroczymia, Pułtuska, Ciechanowa

⁵⁵ Bilans Obchodów Tysiąclecia Państwa Polskiego, OK FJN, 31 I 1967; Sprawozdanie z działalności Komisji..., ibidem; *Dorobek w obchodach Tysiąclecia. Przygotowania do sesji WRN, formy pracy radnych*, TM 21 IV 1966, nr 94, s. 1.

i opracowano je w formie popularnonaukowej. Dorobek badań archeologicznych to jedno z najbardziej znaczących osiągnięć Jubileuszu.

Katedra Języka Polskiego UW i Zakład Językoznawstwa PAN podjęły prace dialektologiczne, prowadzone pod kierownictwem prof. Witolda Doroszewskiego, takie jak: studia nad wokalizmem w gwarach Mazowsza, studia nad konsonantyzmem w gwarach Mazowsza. Pracownia Dialektologiczna przy współpracy z nauczycielami opracowała dyferencyjny słownik gwar mazowiecko-podlaskich oraz atlas gwar mazowieckich. Badania naukowe prowadziły też Instytut Historii PAN, Instytut Historii Państwa i Prawa, Instytut Urbanistyki i Architektury.

W województwie mazowieckim odbyło się wiele sesji naukowych i seminariów popularnonaukowych. Np. sesje: 400-lecia Siedlec (1961 r.) w Płocku z okazji obchodów Roku Ziemi Mazowieckiej (1962 r.), w Mordach – sesja poświęcona 700-leciu miasta (1962 r.), w Makowie Mazowieckim (1962 r.). W 1963 roku zorganizowano seminaria: w Siedlcach, inaugurujące obchody setnej rocznicy powstania styczniowego, w Ostrołęce, poświęcone wydarzeniom 1863 roku na Kurpiach, w Mławie – powstanie styczniowe na Północnym Mazowszu. W 1964 roku zorganizowano seminarium w Sokołowie Podlaskim, poświęcone udziałowi chłopów podlaskich w powstaniu styczniowym oraz postaci ks. Stanisława Brzóska. W tymże roku zorganizowano sesje w Garwolinie – z okazji 150. rocznicy bitwy pod Maciejowicami, w Modlinie – z okazji 25. rocznicy obrony twierdzy w 1939 roku, w Mińsku – na temat głównych problemów rozwojowych województwa warszawskiego. W 1965 roku odbyła się sesja w Zakroczymiu z okazji 900-lecia miasta, w Ciechanowie, w związku z obchodami dziewięciu wieków Ciechanowa, w 1966 roku zorganizowano konferencję w Żyrardowie, poświęconą udziałowi miejscowego proletariatu w wydarzeniach lat 1905–1907, w Siedlcach, poświęconą rewolucji 1905–1907 na Podlasiu, w Czerwińsku z okazji dziewięciu wieków miasta, w Siennicy, poświęconą setnej rocznicy powstania seminarium nauczycielskiego, w Górze Kalwarii z okazji 100-lecia Czerska i 900-lecia Góry Kalwarii, w Płocku sesję poświęcono Ludwikowi Krzywickiemu, w Nasielsku w związku z dziewięcioma wiekami miasta. W Płocku sesję poświęcono zagadnieniom rozwoju województwa warszawskiego z uwzględnieniem Płocka, ponadto seminarium w Warszawie poświęcono 100-letniej historii państwa polskiego, ze szczególnym uwzględnieniem ziem wchodzących w skład województwa mazowieckiego.

Ogólnie, zorganizowano 23 sesje popularnonaukowe, wygłoszono 144 referaty naukowe. Imprezy te „wywołały żywe zainteresowanie, ale pobudziły też patriotyzm, inicjatywę i zachęcały do pogłębienia wiedzy i działalności na rzecz wszechstronnego rozwoju”. Tematy sesji i seminariów ilustrowano wystawami historycznymi.

Ponadto, wydano szereg opracowań naukowych. Opracowania zbiorowe: *Lustracja województwa płockiego*, *Lustracja województwa podlaskiego*, *Walka Chłopów Królestwa Polskiego w Rewolucji 1905–1907*, *Narastanie rewolucji w Królestwie Polskim 1900–1904*, *Kurpie – Puszcza Zielona* oraz opracowania autorskie: J. Senkowski, *Księga Skarbowa Janusza II*, J. Senkowski, *Skarbowość Mazowsza*, A. Kielak, *Opór mieszczan Okuniewa wobec feudalnego ucisku*, St. Pazyra, *Geneza i rozwój miast mazowieckich*, S. Russocki, *Formy władania ziemią na prawie*

ziemskim na Mazowszu, W. Szafrąński, *Początki Płocka w świetle wykopalisk archeologicznych*, A. Wawrzyńczyk, *Gospodarstwo chłopskie na Mazowszu w XV i XVII wieku*, K. Zierhoffer, *Nazwy miejscowe północnego Mazowsza*, A. Gupiniec, *Wczesnośredniowieczne skarby srebrne z Polski środkowej, Mazowsza i Podlasia*, A. Wróbel, *Województwo warszawskie – studium ekonomiczne*, M. Biernacka, *Wsie drobnoszlacheckie na Mazowszu i Podlasiu*. Wydano też albumy: *Mazowsze, Młode Mazowsze, Na Mazowszu, Kultura artystyczna wsi polskiej*. Z literatury o charakterze społeczno-politycznym ukazały się opracowania zbiorowe i autorskie: *Mazowsze w walce, Dwadzieścia lat Województwa Warszawskiego, Mazowieckie Tysiąclecie, PPR na Mazowszu, Kurpiach i Podlasiu, Z walk KPP w Płocku, Z walk robotników Żyrardowa 1883–1919, Płock w okresie 15-lecia władzy ludowej, Ludzie na Mazowszu, Niezależna Partia Chłopska na Mazowszu, Dziesięć wieków Płocka, Obchody Tysiąclecia w województwie warszawskim*, J. Krzyczkowski, *Konspiracja i powstanie w Kampinosie*, J. Ptasiński, *Z mazowieckich pól*, T. Rek, *Z dziejów ruchu ludowego na Mazowszu i Podlasiu*, J. Ptasiński, *Walki ciąg dalszy*, J. Ossowski, T. Szczechura, *Ruch chłopski w walce o ziemię 1861–1864*, A. Wolff, *Studia nad urzędnikami 1370–1526*.

STRESZCZENIE

Celem artykułu jest przedstawienie imprez i uroczystości organizowanych w 1966 roku przez Kościół katolicki jako Milenium Chrztu Polski i konkurencyjnych obchodów Tysiąclecia Państwa Polskiego w interpretacji „Trybuny Mazowieckiej” i „Gościa Niedzielnego” oraz efektów działalności kulturalnej, społecznej i gospodarczej.

Słowa kluczowe: Milenium Chrztu Polski, „Trybuna Mazowiecka”, „Gość Niedzielnny”.

ABSTRACT

The aim of the article is to present in comparative way main events organized in 1966 by the Catholic Church for the „Millennium of the Baptism of Poland” and competitive celebration of the “Millennium of the Polish State” in the interpretation of „Trybuna Mazowiecka” and „Gość Niedzielnny”. All cultural, economic and social aspects are the background of the research.

Keywords: Millennium of the baptism of Poland, “Trybuna Mazowiecka”, „Gość Niedzielnny”.